

ПІДГОТОВКА ДО ПЕРЕВІРКИ ПОКАЗАНЬ ПІДОЗРЮВАНОГО НА МІСЦІ ПОДІЇ

Владислав Негребецький,

канд. юрид. наук,
викладач кафедри криміналістики
Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків

Стаття присвячена дослідженню особливостей підготовки до перевірки показань підозрюваного на місці події. Розглядаються умови, за яких може бути проведена ця слідча дія, коло підготовчих заходів, запропоновані практичні рекомендації.

Ключові слова: перевірка показань на місці, опорні пункти, інструктаж.

Успіх кожної слідчої дії, у тому числі перевірки показань на місці, забезпечується, передусім, ретельною підготовкою. Дослідженню питань, пов'язаних із підготовкою до цієї слідчої дії, приділялася достатня увага у кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі [1, с. 15–18; 2, с. 31; 3, с. 157–159; 4, с. 71; 5, с. 105–109; 6, с. 252–254; 7, с. 39; 8, с. 33]. Проте в теорії криміналістики немає єдності у підході до змісту підготовчих заходів.

Метою цієї статті є виявлення особливостей підготовчого етапу до проведення перевірки показань підозрюваного на місці та розроблення на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України.

Окремі криміналісти до підготовки перевірки показань на місці відносять заходи, спрямовані на з'ясування наявності умов, необхідних для її проведення. Так, Є. Центров вважає, що при підготовці до цієї важливої дії слідчий повинен переконатися, що особа, показання якої перевірятимуться, готова та бажає взяти в ній участь [7, с. 39]. В. Уваров зазначає, що при підготовці до цієї слідчої дії слід вирішити питання, чи необхідна в даному конкретному випадку перевірка показань на місці, чи є умови для її проведення [8, с. 33]. На нашу думку, необхідно розрізнити стадії прийняття рішення про проведення перевірки показань на місці та безпосередньої підготовки до неї. Підготовка може проводитися після того, як слідчий уже прийняв рішення про проведення цієї слідчої дії. Останнє передбачає вирішення питань про необхідність і можливість проведення перевірки показань на місці. Вважаємо, що для проведення цієї слідчої дії необхідні такі обов'язкові умови:

- отримані показання вимагають перевірки або уточнення;

- за допомогою інших слідчих дій це зробити неможливо;
- підозрювана особа згодна взяти участь у перевірці;
- ця особа запам'ятала обстановку та зможе впізнати і показати місце, про яке вона повідомила у своїх показаннях;
- обстановка на місці не зазнала змін, що перешкоджають упізнанню її допитаною особою.

У криміналістичній літературі є різні точки зору щодо змісту підготовки до перевірки показань на місці. Так, одні вчені відносять до неї лише організаційні заходи: запрошення понятих та інших учасників цієї слідчої дії, перевірку наявності науково-технічних засобів, необхідних для її проведення, забезпечення транспортними засобами тощо [4, с. 71]. Інші ж автори до підготовки відносять також і заходи, спрямовані на збирання необхідної для її проведення інформації. Так, на думку Р. Белкіна, до підготовки слідчої дії належить детальний допит підозрюваного (обвинуваченого) щодо всіх обставин, пов'язаних з місцем, яке цікавить слідство [1, с. 15–18]. Окремі вчені-криміналісти вказують на обов'язковість проведення підготовки учасників перевірки показань на місці [9, с. 357–358].

На нашу думку, при підготовці до перевірки показань на місці важливе значення має збирання інформації, необхідної для її проведення. Це пов'язано з перевірою характером такої слідчої дії: вона здійснюється для перевірки отриманих показань за допомогою порівняння їх з фактичною обстановкою, результатами раніше проведеного на даному місці огляду, іншими доказами та припускає наявність первісної інформації, потрібної для її проведення. Збирання й аналіз інформації при підготовці до цієї слідчої дії передбачає такі заходи:

- аналіз показань раніше допитаної особи;
- вивчення інших матеріалів кримінальної справи;

- докладний аналіз інформації з оперативних джерел;

- проведення інших заходів.

При підготовці до перевірки показань на місці може знадобитись інформація про обстановку місця, де передбачається провести перевірку показань – план, схема місця події тощо. Детальна поінформованість про обстановку цього місця може бути корисною для слідчого при допиті особи, показання якої перевірятимуться. В криміналістичній літературі при допиті в порядку підготовки до перевірки показань на місці рекомендується використовувати топографічні карти, плани та макети місцевості [10, с. 352]. Допитуваному пропонують власноручно скласти схему, на якій графічно зобразити шлях проходження до місця, про яке йшлося в показаннях, розташування об'єктів на ньому, а також розташування окремих осіб – учасників події. План чи схема може знадобитися також при огляді місця, де буде проводитися перевірка показань, наприклад, при виявленні тайників, а також при плануванні та проведенні слідчої дії. Це має свій сенс, коли на місці події існує багато перешкод, що ускладнюють оглядовість (наприклад, приміщення, території заводів, підземні спорудження тощо).

Обов'язковим елементом підготовки до слідчої дії, що розглядається, у криміналістичній літературі вважається додатковий допит підозрюваного (обвинуваченого) щодо обстановки та пов'язаних з нею обставин події [7, с. 39]. З цим, на нашу думку, погодитися не можна. Якщо під час допиту отримано достатньо відомостей про обстановку та пов'язані з нею обставини події, то здійснювати додатковий допит немає сенсу [4, с. 69]. Його взагалі не можна, вважати позитивним явищем у слідчій практиці. Доцільно, щоб інформація, необхідна для наступної перевірки показань на місці, була отримана в процесі першого допиту.

Вважаємо, що допит особи, чії показання перевірятимуться, має певні особливості. Він має бути спрямований на:

- отримання від допитуваного докладної інформації про обстановку та предмети на місці майбутньої перевірки;

- встановлення обставин, що характеризують можливість проведення слідчої дії: згода допитуваного брати участь у її проведенні, здатність сприйняти, запам'ятати обстановку й орієнтуватися при повторному перебуванні в ній, наскільки повно допитуваний запам'ятав обстановку;

- з'ясування мотивів, за яких допитуваний (зокрема, підозрюваний, обвинувачений) погодився на участь у перевірці його показань на місці;

- встановлення джерела поінформованості допитуваного про обстановку передбачуваного місця та пов'язані з ним обставини.

Дискусійним у криміналістичній літературі залишається питання про необхідність проведення при підготовці до перевірки показань на місці попереднього огляду. Одні автори вважають, що проведення останнього в даному випадку має бути обов'язковим [11, с. 81]. На думку Є. Центрова, попереднє ознайомлення з місцем, де буде проводитися перевірка, потрібно лише в окремих випадках [7, с. 39]. Слід зазначити, що проведення попереднього огляду місця події вимагає певного часу. Якщо передбачається перевірка показань підозрюваного, існує ризик його відмови від участі у проведенні цієї слідчої дії. Таку перевірку доцільно провадити відразу ж після одержання згоди підозрюваного.

Якщо ж огляд місця події провадиться там, де далі планується здійснювати перевірку показань на місці, йому притаманна своя специфіка. У цьому випадку такий огляд спрямований на виявлення та вилучення речових доказів, відомості про які є в показаннях допитаної особи. У криміналістичній літературі рекомендується позначити місця їх перебування, причому так, щоб ці позначки були непомітні при звичайному сприйнятті [9, с. 355]. Якщо при перевірці показань на місці підозрюваний самостійно вкаже на ці місця, це свідчитиме про знання обстановки й обставин події.

Специфіка огляду при підготовці до перевірки показань на місці полягає також і в тому, що він дозволяє отримати інформацію, необхідну для планування проведення цієї слідчої дії. У криміналістичних джерелах при проведенні огляду рекомендується: виокремити «опорні пункти»; намітити основні точки та маршрут проходження слідчої групи; визначити заходи безпеки, які можуть знадобитися під час проведення перевірки показань на місці; з'ясувати, яким чином забезпечуватиметься фіксація перебігу слідчої дії [9, с. 357].

У криміналістичній теорії акцентується увага на обов'язковості підготовки учасників перевірки показань на місці [9, с. 357–358]. Разом із тим науковці неоднозначно підходять до розгляду змісту такої підготовки. Так, окремі з них вважають за доцільне проведення так званого інструктажу учасників слідчої дії, однак у це поняття вкладається різний зміст. І. Пантелєєв вважає, що це роз'яснення учасникам мети та порядку майбутньої перевірки показань на місці, їх прав та обов'язків [9, с. 358]. Деякі автори у поняття «інструктаж» вкладають також інформування учасників перевірки показань на місці про обставини, на які необхідно звернути особливу увагу

[12, с. 227]. На нашу думку, це поняття слід наповнити новим змістом. Терміном «інструктаж» необхідно охоплювати не лише технічну сторону підготовки до слідчої дії, тобто інформування учасників про те, що саме вони повинні робити та в який спосіб. Перевірка показань на місці заснована на специфічному методі отримання інформації – методі порівняння та має достатньо складну структуру отриманої інформації. Учасникам перевірки показань належить розуміти, яким чином відбуватиметься перевірка показань підозрюваного, яка інформація може бути отримана під час її проведення. Тому, поперше, перед початком проведення цієї слідчої дії її учасникам слід роз'яснити мету майбутньої перевірки, їх права й обов'язки; зокрема, особа, показання якої перевіряються, має бути поінформована, що її участь у слідчій дії є добровільною, а інших учасників необхідно попередити про неприпустимість постановки навідних запитань і виконання таких дій; по-друге, учасникам перевірки показань на місці слід роз'яснити зміст і порядок майбутньої слідчої дії; так, особа, чий показання перевірятимуться, повинна знати, що її завдання – вказати маршрут до місця вчинення злочину, обстановку, конкретні предмети та пояснити їх зв'язок з обставинами, що перевіряються. Також усім учасникам потрібно пояснити, що ця особа має йти попереду слідчої групи, а понятим – що їм належить звертати увагу на добровільність і самостійність дій особи, показання якої перевіряються.

У літературі звертається певна увага на доцільність знання учасниками перевірки показань суті обставин, що перевіряються [13, с. 26]. Це має стосуватися, зокрема, понятих, спеціаліста, яким слід пояснити, які саме обставини перевірятимуться, на що вони повинні звертати увагу під час слідчої дії. Із спеціалістом, який буде використовувати фотозйомку або відеозапис, важливо визначитися щодо сигналів, відповідно до яких він починатиме чи припинятиме фотозйомку або відеозапис. Допоміжним учасникам перевірки показань на місці необхідно пояснити, які роботи будуть проведені, в якій послідовності. Оперативних працівників, які забезпечуватимуть охорону та порядок на місці проведення слідчої дії, слід також поінформувати про її послідовність, передбачуваний маршрут проходження слідчої групи, а також з'ясувати з ними, яким чином будуть забезпечуватись охорона і порядок на місці перевірки показань підозрюваного.

Існує думка, що підготовку учасників перевірки показань на місці можна здійснювати як заздалегідь у кабінеті слідчого, так і безпосередньо перед її проведенням у пункті зібрання учасників цієї слідчої дії [9, с. 300].

Вважаємо, що у випадках, коли при перевірці показань на місці присутня велика кількість учасників із різними функціональними обов'язками, для їх інструктажу доцільно виділяти додатковий час.

У наукових джерелах розглядається так звана психологічна підготовка учасників перевірки показань на місці [7, с. 39, 14, с. 132–133; 15, с. 472], але автори вкладають у поняття «психологічна підготовка» різний зміст. Так, Є. Центров зазначає про необхідність установлення психологічного контакту з особою, чий показання перевірятимуться [7, с. 39]. Ф. Глазирін зміст психологічної підготовки зводить до закріплення у підозрюваного (обвинуваченого) позитивних мотивів участі у проведенні цієї слідчої дії [14, с. 132–133]. На нашу думку, застосування зазначеного терміна є зайвим. Доцільно вести мову про психологічні аспекти підготовки учасників перевірки показань на місці. Зокрема, В. Васильєв акцентує увагу на психологічних особливостях підготовки не тільки підозрюваного (обвинуваченого), а й інших учасників передбачуваної слідчої дії [15, с. 473]. Він вважає, що слідчий повинен при підготовці до перевірки показань на місці зустрітися з учасниками майбутньої слідчої дії, яким необхідно у розумних межах охарактеризувати особистість того, чий показання перевірятимуться. На думку В. Васильєва, цим можна уникнути небажаних конфліктів і напруженої атмосфери при проведенні слідчої дії.

У криміналістиці проблема планування досліджуваної слідчої дії розглядалася недостатньо. Вчені звертають увагу на залежність процесу планування від ситуацій слідчої дії [7, с. 37–38]. Ми вважаємо, що при плануванні перевірки показань на місці необхідно враховувати дві можливі ситуації: коли даних про розслідувану подію, обставини якої будуть предметом перевірки показань, і про те місце, де вони відбувалися, достатньо; коли зібрані матеріали дають про зазначене мінімальні відомості. Можливість планування перевірки показань на місці прямо залежить від обсягу інформації, наявної у слідчого. План має бути таким, щоб забезпечити використання у процесі проведення перевірки показань на місці всіх матеріалів, що стосуються розслідуваної події, місця, де вона відбувалася, а також отримати необхідну інформацію від особи, показання якої перевіряються.

У літературі розглядаються різні елементи планування цієї слідчої дії [13, с. 40, 13]. На нашу думку, планування перевірки показань на місці починається з визначення мети слідчої дії. На наступному етапі слідчий здійснює виокремлення у показаннях підозрюваного конкретних частин, фрагментів, які пе-

редбачається перевірити, а також відповідних цим фрагментам вузлів в обстановці місця події – «опорних пунктів». *Опорний пункт* є ключовим терміном, який пояснює, взаємозв'язок між ідеальними слідами (слідами події в людській пам'яті) і фактичною обстановкою на місці події. Зазначена слідча дія дозволяє виявити та зафіксувати цей взаємозв'язок, а характер останнього є новою самостійною інформаційною структурою. Таким чином, опорний пункт це найбільш значимі вузли й елементи обстановки у взаємозв'язку із встановленими обставинами події, які потрібно перевірити.

Оптимальний варіант плану перевірки показань на місці, може мати такий вигляд:

- наявні у справі матеріали;
- опорні пункти;
- обставини, що підлягають з'ясуванню;
- питання особи, показання якої перевіряються;
- тактичні прийоми.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки** щодо особливостей підготовчого етапу до перевірки показань підозрюваного на місці:

підготовка до цієї слідчої дії провадиться слідчим вже після прийняття рішення про її проведення за наявності певних умов;

необхідним елементом підготовки є збирання й аналіз інформації, зокрема аналіз показань раніше допитаної особи, з якою планується проведення перевірки;

з метою зниження ризику відмови підозрюваного від участі у проведенні цієї слідчої дії перевірку необхідно проводити відразу після одержання згоди особи взяти участь у слідчій дії;

важливим елементом підготовки є проведення «інструктажу» учасників слідчої дії; необхідно планувати слідчу дію.

Література

1. Белкин П. С. Проверка и уточнение показаний на месте. – М., 1961. – 25 с.
2. Васильев А. Н., Степичев С. С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений. – М., 1959. – 43 с.
3. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – К., 2007. – 728 с.
4. Хльницов М. Н. Проверка показаний на месте. – Саратов, 1971. – 119 с.
5. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. – К., 2008. – 208 с.
6. Криміналістика / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітько – Х., 2008. – 464 с.
7. Центров Е. Е. Проверка показаний на месте как самостоятельное следственное действие // Российский следователь. – М., 1999. – № 1. – С. 36–40.
8. Уваров В. Н. Проверка показаний на месте. – М., 1982. – 81 с.
9. Криміналістика / Под ред. И. Ф. Пантелева, Н. А. Селиванова. – М., 1993. – 592 с.
10. Криміналістика / Под ред. В. А. Образцова. – М., 1995. – 591 с.
11. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте). – К., 1989. – 88 с.
12. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) / А. К. Гаврилов, Ф. В. Глазырин, С. П. Ефимичев и др. – Волгоград, 1984. – 240 с.
13. Соля-Серко Л. А. Проверка показаний на месте. – М., 1966. – 91 с.
14. Глазырин Ф. В. Психология следственных действий. – Волгоград, 1983. – 136 с.
15. Васильев В. Л. Юридическая психология. – СПб., 2000. – 624 с.

Article is devoted to the research of the features of preparation to verifying the testimony of the suspect at the crime scene. Conditions at which carrying out of this investigatory action is possible, a circle of preparatory measures are examined, practical recommendations are offered.

Статья посвящена исследованию особенностей подготовки к проверке показаний подозреваемого на месте события. Рассматриваются условия, при которых возможно проведение этого следственного действия, круг подготовительных мероприятий, предложены практические рекомендации.

